

RUBRIEK 'VIERKANTJES' TEN EINDE

In 1977 begon Pieter Uit den Boogaart, taalkundige aan de TU Eindhoven - aanvankelijk onder zijn volledige naam, later onder de inkorting PCuDB - met zijn rubriek 'Vierkantjes' in Onze Taal. Daarin werden veertien jaar lang in elke aflevering van het blad opmerkelijke taalfeiten, frappante taalkronkels, verbazing- of ergerniswekkende nieuwe woorden en tot nadenken stemmende taaloverwegingen gepresenteerd.

De rubriek 'Vierkantjes' is met ingang van dit nummer verdwenen, maar Pieter Uit den Boogaart zal in Onze Taal blijven schrijven. In de rubriek 'Taal en ontaal' zal hij het, wederom als PCuDB, regelmatig hebben over taalveranderingen, woordbetekenis, vertaalproblemen en andere opmerkelijke feiten en ontwikkelingen in de vele marges van onze taal.

O verpeinzingen

PCuDB

☞ OUD EN NIEUW

We gaan nu definitief het laatste decennium in van de twintigste eeuw. Verleden jaar omstreeks deze tijd hebben een paar lezers in de rubriek 'Vierkantjes' nog wat gestecheld over de vraag of mijn gelukwens voor een nieuw decennium terecht was. Nu is er in elk geval geen twijfel meer aan dat de jaren negentig zijn begonnen. Wat ik zo graag zou willen weten, is het volgende. Als iemand over tien jaar, of desnoods twintig jaar dit blad doorneemt, wat zijn dan de woorden, wat zijn de uitdrukkingen, wat zijn de stijleffecten die onmiskenbaar het stempel dragen van de dan lang voorbij gegangene jaren negentig? Welke zegswijzen die ons nu vlot in de oren klinken, zullen dan belegen en belachelijk aandoen?

Onlangs liet ik me met een trein vervoeren. Vlak boven mijn hoofd was het opschrift 'WC' te lezen. De letters waren vergezeld van een grote pijl in ouderwetse vormgeving. Dat zei iets over de ouderdom van het treinstel, maar ook over de ijdellijkheid van al ons streven naar vernieuwing. Ik zag voor mij hoe een enthousiaste jonge vormgever in dienst van de NS het ontwerp van de pijl bij zijn superieur op tafel legde en hoe deze bromde: 'Uitstekend, jongeman, precies wat we moeten hebben, een stukje nieuwe zakelijkheid, maar dan aangepast aan de eisen van onze tijd. Mooi gestroomlijnd. Ga zo door.' Waarom is die

pijl belachelijk geworden, waarom heeft hij de geur gekregen van te lang doorgekookte koffie, de vaalheid van oude stationswachtkamers? En waardoor komt op u, lezer uit 2000, 2010 of 2020, de taal die ik nu schrijf zo hopeloos achterhaald over?

☞ IDENTITEIT

Mocht u in het recente verleden aan een managementcursus hebben deelgenomen, dan weet u ongetwijfeld dat u een 'mission statement' moet hebben voor het bedrijf dat, respectievelijk de instelling die door u gemanaged wordt. Een mission statement - dit even voor de niet-ingewijden - is een uitspraak van niet meer dan vijftien geschreven regels die een op middellange termijn te verwezenlijken doelstelling beschrijft, de middelen waarmee die te bereiken valt, de markt waarop men zich richt en nog een paar kleinigheden. Het wordt hoog tijd, dunkt me, dat ook voor onze taal, het Nederlands dus, een mission statement gemaakt wordt. Belangrijk is dat het mission statement ook duidelijk een profilering ten opzichte van de concurrentie (het Engels en dergelijke) bevat.

Ik doe een voorzet.

Het Nederlands stelt zich ten doel binnen tien jaar de taal bij uitstek te worden waarin mission statements geschreven worden, niet alleen in Nederland maar ook daarbuiten. Om de leesbaarheid van Nederlands-

talige mission statements voor het buitenland te vergroten, wordt voornog van Engelstalige modellen uitgegaan, waarin uitsluitend lidwoorden en voorzetsels door Nederlandse woorden vervangen worden. Gaandeweg zullen wij steeds meer echte Nederlandse woorden en constructies erin brengen, waarna, over tien jaar, ook het mission statement een *missie-uitspraak* wordt. Het Nederlands profileert zich daarin ten opzichte van andere talen doordat het zich niet laat uithollen, maar juist vanuit een uitgeholde positie begint.

We moeten nog afspreken wat de markt is die wij als vertegenwoordigers van het Nederlands wensen te bedienen. Ik laat het aan u over er uw gedachten aan te wijden. <

**Oplossingen
plaatsnamenspel:**

1. Dodewaard;
2. Zandvoort;
3. Eibergen;
4. Bruinisse;
5. Rotterdam;
6. Haastrecht;
7. Deventer;
8. Hattem, Miste;
9. Wassenaar;
10. Nieuwegein.

REACTIES

meld u dat de vorige boodschap door mij, Koppen dus, uit Amersfoort, is ingesproken. Ik meen dat ik vergeten was mijn naam erbij te zeggen. Als ik die wel heb vermeld, dan kunt u deze boodschap als niet ingesproken beschouwen. Einde bericht.' Durft u een derde keer? 'Met Koppen uit Amersfoort nog even, op mijn eerste boodschap van vanmiddag wilde ik nog een kleine aanvulling geven. Het gaat over de datum van het tekenen van ons contract.' Mijn respondenten waren niet op de hoogte van 'een vierde keer'.

• NIEUWE REMEDIE

Wordt er de laatste tijd als remedie tegen dit alles aan *schrijfspreken* gedaan? Bij het af luisteren meldt het geheugen van het antwoordapparaat dat er om 15.13 uur gebeld is. Geen antwoord. Even later weer, om 15.19, met een fraai afgewogen mededeling, in zinnen als uit een toneelstuk, haast door een acteur ingesproken, aantoonbaar even geoefend – misschien wel met papier of op het beeldscherm. Beter hard geblazen dan de mond gebrand.

De PTT ziet al brood in de aangesneden problematiek. Sinds enige tijd brengt het bedrijf toestellen op de markt met een standaardantwoord door een elektronische damesstem. Het voordeel daarvan is dat de uitgaande boodschap niet meer origineel, interessant of juist buitengewoon kort en afgemeten ('Ik zal nog kijken of ik u terugbel') hoeft te zijn. Een toestel met milieuvriendelijke antwoordmodule zal dus wel niet lang meer op zich laten wachten.

"Spreek uw naam in < >
 Wat is uw telefoonnummer? < >
 Waarvoor belde u? < >
 Wenst u teruggebeld te worden?
 < >
 Heeft u nog opmerkingen?" < >

Mijn naam is *Niemand*, ik ben geen nummer, praat niet tegen een muur, en u hoeft mij niet terug te bellen. <

Onze Taal biedt aan elke lezer de mogelijkheid tot reageren.

Stuur uw reactie naar: Redactie Onze Taal, Laan van Meerdervoort 14a, 2517 AK Den Haag.

Voor bijdragen aan deze rubriek gelden de volgende richtlijnen:

- Formuleer uw reactie kort en bondig (bij voorkeur niet meer dan 250 woorden).
- Geef in de tekst duidelijk aan op welk artikel wordt gereageerd.
- Stel uw bijdrage zodanig op dat de lezer niet wordt verplicht een vorig nummer erbij te halen.
- Lever uw reactie, bij voorkeur getypt, in onder vermelding van naam en (eventueel) functie. De redactie kan buiten medeweten van de auteur inkortingen en stilistische veranderingen aanbrengen in reacties. Bij belangrijke wijzigingen raadplegen wij de auteur. Reacties kunnen doorgaans worden geplaatst twee maanden na het nummer waarop u reageert. Niet geplaatste reacties worden doorgestuurd naar de auteur van het desbetreffende artikel.

■ 'BEVROREN NEERSLAG' UITERST ZELDZAAM

Kees Floor – weerkundig medewerker van de Volkskrant, De Bilt

Water kent in de dampkring vele verschijningsvormen. Een aantal daarvan bespreekt Marlies Philippa onder de kop 'Bevoren neerslag' in Onze Taal van april 1991. De schrijfster noemt: sneeuw, hagel, ijzel, ijsregen, onderkoelde regen, rijp en witte dauw. De titel van haar bijdrage suggereert dat het hier gaat om zeven soorten bevroren neerslag. Mijns inziens is van deze zeven alleen ijsregen bevroren neerslag; in alle andere gevallen dekt de vlag de lading niet.

Om te kunnen spreken van bevroren neerslag moet zijn voldaan aan ten minste twee eisen:

1. het moet gaan om neerslag;
2. de neerslag moet bevroren zijn.

Rijp en witte dauw voldoen niet aan de eerste voorwaarde. Rijp en dauw vallen nu eenmaal niet als vaste stof of vloeistof uit de hemel; ze vormen zich in koude nachten uit het teveel aan waterdamp in de omringende, afgekoelde lucht. Witte dauw is niets anders dan bevroren dauw (met een rijplaagje, zie verderop) en dus evenmin neerslag.

Ook ijzel voldoet niet aan de eerste eis. Hij valt niet op de aarde, maar ontstaat op het moment dat neerslag, meestal regen, in aanraking komt met een ijskoud aardoppervlak of voorwerp. Daarbij vormt zich gewoonlijk een dun ijslaagje. In plaats van uit regen of onderkoelde regen kan zo'n ijslaagje ook optreden bij ijsregen.

Van de vier overgebleven verschijningsvormen van water voldoen de meeste niet aan de tweede eis. Het duidelijkst is dat bij onderkoelde regen, een neerslagvorm die bestaat uit vloeibaar water met een temperatuur onder nul, maar waarbij desondanks nog geen bevroering is opgetreden. Ook bij sneeuw kan men echter onmogelijk spreken van bevroren neerslag. Sneeuw vormt zich namelijk uit water-

damp die in een wolk direct is overgegaan in ijs en die verder aangroeit door meer waterdamp naar zich toe te trekken. Er treedt geen overgang op van vloeibaar naar vast en er vindt geen wijziging plaats die deze neerslagvorm ondergaat door vorst.

Hagel zou ik evenmin 'bevroren neerslag' willen noemen. Hagel ontstaat wanneer neerslagelementen in een buienwolk tijdens de op- en neergaande luchtbewegingen waardoor ze worden meegevoerd nu eens in lucht rondzweven met een temperatuur boven nul, dan weer in lucht met een temperatuur onder het vriespunt. Het afwisselend bevroren en ontdooien is essentieel voor de vorming van hagel.

Wanneer men het eens is over wat neerslag is en wat niet, zijn de problemen die het gebruik van 'bevroren' neerslag met zich meebrengt, te omzeilen door het over 'vaste' neerslag te hebben.

Het artikel 'Bevoren neerslag' bevat ook een opmerking over zwart en wit ijs. Zwart ijs krijgt een negatieve klank toegedicht: lelijk, donker en verraderlijk. Wit ijs daarentegen blijkt mooi gevonden te worden. In Nederland is de uitdrukking *zwart ijs* bekend in schaatskringen; *zwart ijs* heeft daar zeker geen ongunstige betekenis, want je kunt er prima op schaatsen. Ijs is 'zwart' als het ontstaat uit vloeibaar water en er tijdens het bevroren weinig lucht in het ijs blijft zitten. In feite is het ijs niet zwart maar doorzichtig; de donkere ondergrond die door het ijs heen zichtbaar is, geeft het ijs zijn zwarte tint. Wit ijs bevat veel lucht of luchtbelletjes. Ijs dat zich direct uit waterdamp vormt, zoals rijpen sneeuw, bevat veel lucht en is dus altijd wit. De witte 'kleur' wordt veroorzaakt door de verstrooiing van op het ijs vallend licht door de lucht in het ijs. Als witte dauw niet meer zou zijn dan bevroren dauw zou het anders heten; de witte tint ontstaat door rijpafzetting op de bevroren dauwdruppels.

Naschrift redactie Onze Taal

Een kop van een artikel behoeft als vlag niet per se de hele lading te dekken, en dit

is niet alleen in Onze Taal het geval. Een belangrijkere kanttekening is nodig bij de opmerking van de heer Floor 'Wanneer men het eens is over wat neerslag is en wat niet...' Daarover valt inderdaad te twisten. Het woordenboek der Nederlandse woordenboeken, het WNT, geeft in deel IX in kolom 1795 bij 'neerslag' de definitie 'als naam voor water dat uit de dampkringslucht wordt afgescheiden'. Moderne woordenboeken beschrijven 'neerslag' bijna uitsluitend als water dat in vaste of vloeibare toestand op de aarde valt.

■ APARTHEID

K. Groeneveld – *Apeldoorn*

In het artikel 'Olandesism' (aprilnummer, blz. 13) bespreekt de heer Alex Verstege enkele internationaal verspreide leenwoorden uit het Nederlands die ook in het Italiaans zijn terechtgekomen. Daar wil ik een kanttekening bij plaatsen. Bij het overnemen van *afrikaans*, *boer(o)* en *apartheid* heeft niet het contact tussen het Nederlandse en Italiaanse taalgebied een rol gespeeld. Zo heeft het woord *apartheid* internationale bekendheid gekregen via de andere hoofdtal van Zuid-Afrika, het Engels. Dit woord is inmiddels in vele andere talen overgenomen, ook in het Nederlands. In de betekenis waarin *apartheid* bekend is geworden, is het geen Nederlands woord, maar een *Afrikaans leenwoord*.

■ BUITENLANDSE TREMA'S

Poul Stolp – *Culemborg*

In het aprilnummer vergelijkt Harry Cohen op blz. 18 het gebruik van het trema in enkele Europese talen. Ik zou hier nog iets aan willen toevoegen. In het Duits bestaat het trema naast deumlaut wel degelijk, namelijk op de *e* en op de *i*. Ik ben het tegengekomen in bijbelse namen, bijvoorbeeld bij *Jahasiël*, *Jair*, in verschillende bijbelvertalingen. Voor het Engels dient nog vermeld te worden dat het trema gebruikt wordt om aan te geven dat een *e* niet stom is, bijvoorbeeld in de bekende eigenaam Brontë.

■ JOUNE(N), JOUNT

A. Moraal – *gepensioneerd journalist, Nijmegen*

De heer P.M. Kaashoek te Tilburg signaleert in Onze Taal nr. 4 het woord *joune* als kindertaalvariant van het zelfstandig

gebruikte bezittelijk voornaamwoord *jouwe*. (Mag ik de *joune*?)

In aansluiting hierop meld ik een gelijksoortige kindertaalvariant. Twee van onze kinderen, die zijn geboren in Groningerland en daar tot hun tiende en zesde jaar hebben gewoond, gebruikten ook het bezittelijk voornaamwoord *joune*, maar dan zonder lidwoord. ('Mag ik *joune* even?') Ook heb ik ze *joun*, *jounen* en *jount* horen zeggen. (Dit is *joun* boek; dat schrift is *jount*; mag ik *joune(n)*?) Een verklaring voor deze varianten ligt voor de hand: *joun*, *jount* en *joune(n)* zijn in dit geval 'Nederlandse' vormen van de Groninger bezittelijke voornaamwoorden *joen* (jouw) en *joennt* (de/het jouwe).

Volgens een kenner van de 'Grunneger taal' (het gaat hier om het Fivelgoër dialect) betekent *joennt* ook 'van jullie' of 'van u, de/het uwe'. Verder is volgens hem 'van mij, de/het mijne' *miennt*; 'van hem, de/het zijne' *ziennt*; 'van haar, de/het hare, van hen, de/het hunne' *heurent*; 'van ons, de/het onze' *onznt*; 'het mijn en het dijn' *miennt* en *diennt*.

Overigens heb ik onze kinderen nooit *mijnt*, *zijnt* of *onsnt* horen zeggen...

■ CURIEUS ITALIAANS

Sophie J.M. Josephus Jitta – *Italiaans Seminarium, Universiteit van Amsterdam*

In het meinummer van Onze Taal staan vele aardige stukjes over culinaria. Wat jammer dat er in de bijdragen waar sprake is van Italiaans fouten zijn geslopen. In het stukje op blz. 7 over kumquats en kiwi's van de hand van Hans Heestermans staat bijvoorbeeld *macaroni* en *canelloni* te lezen. De correcte spelling van deze woorden luidt echter *maccheroni* en *cannelloni*. Overigens is *maccheroni* in het Italiaans ongebruikelijk en kom je veeleer *maccheroni* tegen.

In hetzelfde stukje wordt vervolgens melding gemaakt van *salami* en *mascarpone*. Hier past enige reserve. *Salami* is namelijk geenszins een worstsoort, maar simpelweg de meervoudsvorm van *salame*, de verzamelnaam voor (uit varkensvlees bereide) worst. *Mascarpone* is een zoetige, volle roomkaas uit Lombardije en is in Nederland niet of nauwelijks verkrijgbaar. Wat de Nederlandse winkelier *mascarpone* noemt, is in feite *gorgonzola* die door toevoeging van *mascarpone* (je kunt de laagjes zien) 'verzacht' is.

■ ITALIAANSE SPRAAKVERWARRING

Alex Verstege – *student Italiaans, Amsterdam*

In het Italiaanse restaurant dat de heer Heestermans in het meinummer beschrijft, serveert men lekkere *lasagna*. Helaas is de menukaart van de Italiaanse restaurants in Nederland bijna net zo aangepast aan onze taal en smaak als die van de Chinese. In Italië bestelt men namelijk *lasagne*, daar *lasagna* slechts betrekking heeft op een der verwerkte deegplakken.

De heer Heestermans heeft kennelijk boodschappen gedaan bij AH en daar een pak smakelijke diepvries-*tagliatelli* gekocht en echte *salami* voor op de boterham. Goed dat hij niet in een Italiaanse supermarkt stond, want dan had men hem eerst raar aangekeken en vervolgens veel worsten in zijn kar gestopt. De juiste term is *tagliatelle*. Toen AH zijn diepvriesversie van dit produkt introduceerde, prikte op de verpakking de verkeerd gespelde vorm van dit woord. Na enkele maanden herstelde 's lands taalgevoeligste kruidenier de blunder.

Naschrift redactie Onze Taal

Mevrouw Josephus Jitta en de heer Verstege maken bezwaar tegen Heestermans' behandeling van enkele Italiaanse namen voor gerechten. Hebben ze gelijk?

Op het eerste gezicht wel. Wie in een Italiaans woordenboek de gerechtnamen opzoekt, zal *maccheroni*, *tagliatelle*, *lasagne* en *tutti quanti* aantreffen. Bovendien verklaart Van Dale in zijn voorwoord: 'Eigenlijke vreemde woorden zijn zulke die zonder verandering uit een andere taal zijn overgenomen, met behoud van de uitspraak (...). Zij worden uit den aard der zaak net zo geschreven als in de oorspronkelijke taal.'

Toch zijn wij geneigd Heestermans althans ten dele te volgen. Van Dale is immers een Nederlands woordenboek, dat als eerste en hoogste plicht heeft: informatie geven over vorm en betekenis van Nederlandse woorden waarmee Nederlanders communiceren. Nu weet iedereen dat zo'n beetje elk gerecht dat we importeren aan de Nederlandse smaak wordt aangepast. Standaardvoorbeelden zijn de *salades* die we bij de slager kopen, die wat vorm, inhoud en smaak betreft helemaal niets meer te maken hebben met de groente. Woordenboekmakers kunnen niet anders dan deze gebruiksbetekenissen van het woord in hun woordenboek vastleggen. Daarom staan wij achter Heestermans' omschrijving van *salami/e*. >